

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

Keçilmiş yolun güzgülü olan tarix həmişə xalqa bəşəriyyətin inkişafında baş verən dəyişiklikləri keçmişin təcrübə sınağı əsasında təfəkkür süzgəncindən keçirməyə kömək edir. Xalqın tarixini bilmədən, onun ictimai-siyasi təfəkkürünü qavramaq olmaz.

Azərbaycan maddi-mədəniyyət abidələri ilə zəngin olan ölkələrdən biridir. Qüzey Azərbaycanın ən böyük qalaları içində yer alan qalalardan biri də Şəmkir qalasıdır. Şəmkirin Qədimqala (Muxtarıyyat) kəndi ərazisində Şəmkir çayın sahilində yerləşir. Şəmkir qalası həm də Şəmkirçayın sol sahilindədir. Sağ sahilə körpü vasitəsi ilə birləşdirilmişdir. Qalanın antik dövrdə tikildiyi güman olunur. Böyük İpək Yolu üzərində yerləşən Şəmkir şəhərini kənar basqınlardan qorumaq üçün tikilib. Qala 2007-ci ildən aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində araşdırılmağa başlanmışdır. Qalanın mövcudluq tarixi VI–VII əsrlərə doğru gedir. Qala müdafiə məqsədi ilə tikilmişdir. 31 hektar ərazini əhatə edir. Qəbələdəki qala ilə bənzərlikləri çoxdur. Qalanın 8 qülləsi və 4 qapısı vardır. Qalanın hündürlüyü 7, eni 2 metr olmuşdur.

Şəmkir qalasının tikilmə üslubu Arran memarlıq məktəbinə məxsus-

adlanan qədim inzibati binası, su kəhrizi və ətrafında şəhərin digər qalıq hissələri aşkar olunub. Təxminən XI əsrə aid olan köhnə körpü də tapılmışdır. Ərəb, Bizans, Səlcuqlular (Oğuz Türkləri) (1038-1157), Azərbaycan Atabəylərindən (1136-1225), Hülakülərdən (Elxanlı Dövləti) (1256-1357) sonra ərazi Qacar-Rus müharibələri zamanı rusların hücumuna məruz qalıb. Qazıntılar zamanı rusların burada yaratdığı "Hərbi Qarnizon"un qalıqları, yaşayış ev-

uzaqlarda ticarətdə iştirak etməsi cəmiyyətdə məhsuldar qüvvələrin inkişafını qat-qat artırır, insanların irəliləmə hərəkatını sürətləndirir. Beləliklə, tarixi "İpək Yolu" yaranır. Məhz bu yol da bu ərazidən keçirdi. Hazırda Şəmkir qalası ölkə əhəmiyyətli qoruqudu.

Şəmkir Minarəsi

Azərbaycan memarlığının nümunələrindən biridir. XI-XIII əsrlərdə Azərbaycan şəhərlərindən olan Şəmkir səyyahların yaddaşında hər şeydən öncə möhkəm qalası və

ləri daim özünə çəkmişdir.

Tanınmış alim-memar Cəfər Qiyasi qeyd edir ki, dolğun təsvirə görə Şəmkir minarəsinin hündürlüyü 60 metrə yaxın olmuşdur. Onun kürsüsünün plan ölçüləri 5 X 5 metr, dairəvi gövdəsinin diametri aşağıda 4 metrə, yuxarıda 3 metrə yaxın imiş. Minarə yuxarıdan dövrələmə tağ sıralı fənlərlə tamamlanmışdır. Bu ayrıntı içərisində çirayandırmaqla minarə geniş Arran çöllərində gecələr mayaka çevrilir, on kilometrə uzaqdan şəhərin, onun dini mərkəzinin yerini bəlli edirdi.

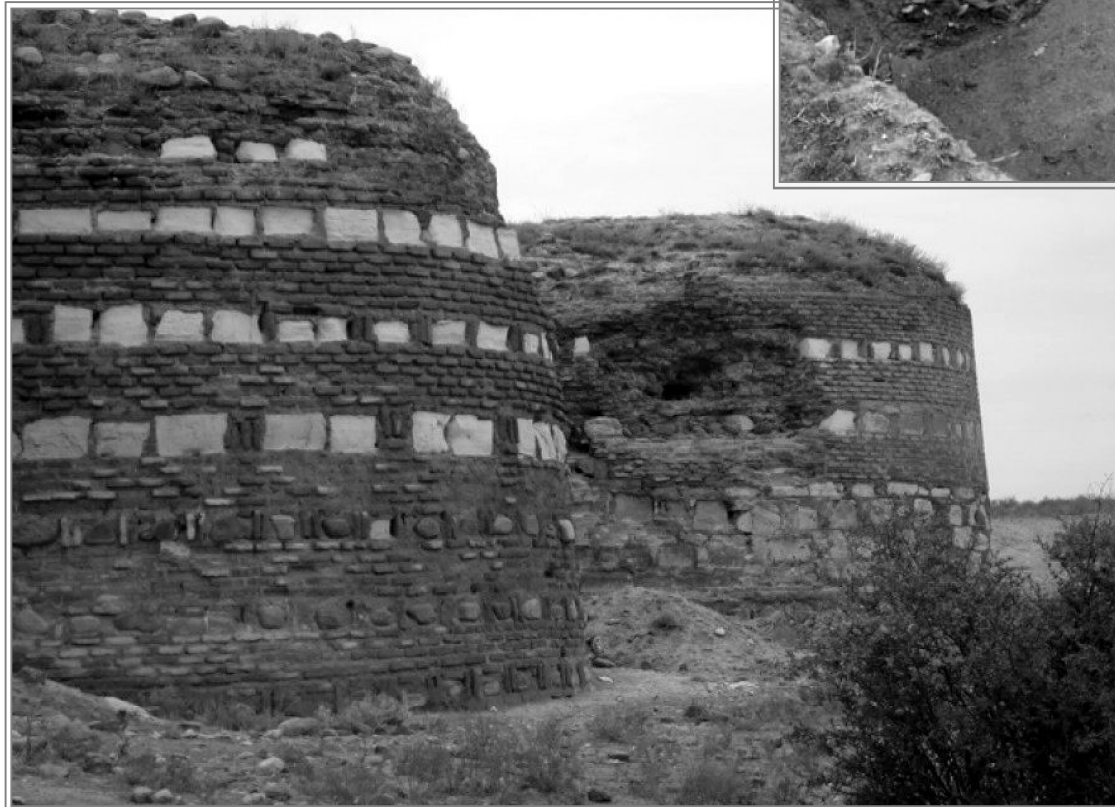
Cəfər Qiyasi qeyd edir ki, Şəm-

Mil minarələr Səlcuqlu məscidlərinin bir bucağında, çox vaxt şimal bucağında qoyulurdu. Həm də ilk səlcuqlu minarələrinin altı kub şəklində olmuşdur. Kərpicdən tikilən və XI əsrdən başlayaraq böyük ərazidə, o sıradan Azərbaycanda geniş yayılan silindri gövdəli minarələr qəbirxanələri və xətirxanələri bəzəyirdi. Bu baxımdan Şəmkir minarəsi İsfahan, Güney Azərbaycandakı Səvə və başqa şəhərlərdəki Səlcuq minarələrinə görə sayə bəzəkli olmuşdur. Zirvənin fənlərlə təməllənması bu çağı Azərbaycan, Anadolu və Orta Asiya (Türküstan)

Tariximizin incisi Şəmkir qalası

ləri və onlara məxsus pul vahidləri də aşkarlanıb. Hazırda ərazidə qalanın digər qalıqlarını aşkarlamaq məqsədilə qazıntılar davam edir.

Qalanın bütün xarabalıqları indiki Şəmkir şəhəri Qədimqala kəndi ərazisində yerləşir. XIII əsr ərəb səyyahı Yaqut əl-Həməvi "Mücam əl-buldan" əsərində Şəmkir qalasını təsvir edir. Qalanın xarabalıqlarında son dövrlərdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı burada Əhəmənilər dövləti dövrünə aid saray aşkarlanıb. Əhəmənilər İmperiyası e.ə. 550-ci ildə sonuncu Midiya hökmdarı Astiaq üzərində qələbə çalmış Tacik şahı tərəfindən yaradılmışdır. Şəmkir qalası mövcudluğu zamanı ticarət və sənətkarlıq mərkəzinə çevrilir. Ölkənin yad qüvvələrin basqınlarından mühafizə edilməsində

dur. Bu üslubda tikilən digər tikililəri xatırladır. Material kimi qala tikintisində çiy kərpic, kərpic, çay daşından istifadə olunmuşdur.

Şəmkir rayonunun Qədimqala kəndində yerləşən VI əsrdə böyük şəhərə çevrilən "Orta Əsr Qədim Qala Şəhəri" 2007-ci ildən Azərbaycan Milli Elm Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun ərazidə aparıldığı arxeoloji qazıntılar zamanı tapılıb. Arxeoloji qazıntılar 2007-ci ildən başlayaraq ardıcıl olaraq bu günə kimi davam etdirilir. Dəvənin tikintisində istifadə olunan qırmızı kərpiclər elə o yerdə kəstar üsulla hazırlanıb. Digər ağ daşlar və çay daşları Şəmkir ərazisindən və Şəmkir çayından tapılıb.

2013-cü ilin birinci rübünün sonlarında ərazidə yeni "Şəhristan"

onun əhəmiyyəti daha da genişləndir. Qalanın ətrafında daşdan və kərpicdən inşa edilən hasarların və başqa mühafizə vasitələrinin salınması miqyaslı şəkildə alir. Keçmişdə "İpək Yolu" da məhz bu ərazidən keçirdi.

Əkinçilik və maldarlıqdan ibarət olan istehsal "ailəsinə" yeni bir müstəqil "üzv"-sənət əlavə edildi. Sənətin əkinçilikdən ayrılıb müstəqil peşəyə çevrilməsi prosesində mübadilə üçün əmtəə istehsalı inkişaf etməyə başlayır. Bununla da cəmiyyətin inkişafında, onun iqtisadi tərəqqisində mühüm rol oynayan yeni peşə sahəsi-ticarət meydana gəlir. Ticarətin meydana gəlməsi və onun ölkə daxilində və onun sərhədlərində gedən mübadilə, habelə onun hüduqlarını aşib, çox-çox

uca və gözəl minarəsi ilə çatmışdır. Ərəb alimlərindən Yaqut əl-Həməvi Şəmkirin Arran ərazisində qala olduğunu qeyd edir, Əbülfida (1273-1331) isə "çox uca və görkəmli" Şəmkir minarəsini heyranlıqla öyür. Azərbaycan memarlıq tarixi tarixi üçün də bu əsgir şəhərdən bizə bəlli olan ən dəyərlili abidələr Şəmkir qalası və Şəmkir minarəsidir.

Şəmkir minarəsi Azərbaycan memarlığının şah əsərlərindən olmuşdu. Əski şəhər yerində XIX yüzilin ikinci yarısına qədər görünüşü, biçimi ilə səyyahları, mütəxəssisləri heyratlandıran bu minarə dağlıb yox olmuş və indi yalnız yazılı təsvirlərdən və rəsmlərdən öyrənilən nadir Azərbaycan abidəsidir. Şimali Qafqazdakı Çeçen qala minarələri kimi mövcudluğu dövründə diqqət-

kir minarəsinin tamamilə bənzərsiz olması, həm də ancaq gözətçi məntəqəsi kimi müdafiə tikilisi olaraq ucaldırılması fikrinin elmi əsası yoxdur. Bu abidə bütün göstəriciləri ilə Böyük Səlcuq İmperiyasının müxtəlif şəhərlərində cümə məscidləri yanında ucaldırılan və ayrıca dayanan minarə tipinin-mil minarənin bitkin örnəklərindən biridir.

Qalanın bütün xarabalıqları indiki Şəmkir şəhəri Qədimqala kəndi ərazisində yerləşir. XIII əsr ərəb səyyahı Yaqut əl-Həməvi "Mücam əl-buldan" əsərində Şəmkir qalasını təsvir edir. Ölkənin yad qüvvələrin basqınlarından mühafizə edilməsində onun əhəmiyyəti daha da genişləndir. Qalanın ətrafında daşdan və kərpicdən inşa edilən hasarların və başqa mühafizə vasitələrinin salınması miqyaslı şəkildə alir. Keçmişdə "İpək Yolu" da məhz bu ərazidən keçirdi

minarələri üçün də səciyyəvidir.

Tikilmə tarixi XI-XII yüzilliklərin qovşağına aid edilən Şəmkir minarəsi Səlcuqlar dövrünün mil minarələrindən idi. Oğuz Türklərinin memarlığının əsərlərindən biri idi. Sözsüz ki, özünə kimi əzəmətli və bitkin memarlıq həlli olan cümə məscidinin, ya da dini kompleksin dominatı imiş. Hər halda orta əsr Şəmkir şəhərinin dini və hətta ola bilsin ki, ticarət mərkəzi də bu minarənin ətrafında olmuşdur. XIX əsrdə Frederik Dübu de Monpere tərəfindən çəkilmiş təsviri minarənin nə qədər əzəmətli olduğunu sübut edir.

Koroğlu Qalası (Şəmkir)

Koroğlu qalası Şəmkir rayonu ərazisində yerləşən XVI-XVII-ci əsrlərə aid tarixi memarlıq abidəsidir. Şəmkir şəhərinin yaxınlığı, Zeyəm çayı sahilində yerləşir. Abidənin dövrümüze çatmış hissəsi möhkəm əhəngdaşından ibarət tərəninin ən yüksək yerini tutur.

Koroğlu qalasının divarlarının hörgüsündə yerli süngər daşından istifadə edilmişdir. Xaricdən hörgü səliqəli horizontal xəttlər üzrə aparılmışdır. Üslub etibarən ilə Arran memarlıq məktəbinə məxsusdur. Daxildən isə hörgünün səliqəli olmasına bir o qədər də fikir verilməmiş və əhəng məhlulu ilə üzünmüşdür. Hörgü zamanı da möhkəm əhəng məhlulundan istifadə edilmişdir. Çılpaq qaya üzərində ucalan qala təməllə malik olmamaqla üzvi şəkildə yerləşdiyi sıldırım qayanın bətninə toxunmuşdur. Koroğlu qalası Cəlalilər hərəkatı ilə bağlıdır. Bu hərəkatın Şəmkirə qədər yayıldığını göstərir.